

LACZLAVIK GYÖRGY
A Magyar Országos Levéltár
Családi iratok és gyűjtemények főosztályának gyarapodása 2009-ben

A Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) Családi iratok és gyűjtemények főosztálya (III. főosztály) kezeli a MOL őrizetében lévő magánlevéltári anyag családi levéltárakba, illetve fondokba tartozó részét. A családi levéltárakban őrzött iratanyag nem csak az adott család történetére vonatkozóan tartalmaz adatokat. Nagyon sokszor egy-egy politikai esemény pontosabb megértése elképzelhetetlen lenne a családi levéltárakban történő kutatás nélkül, de nélkülözhetetlen adatokat találhatnak a MOL által őrzött több mint 3000 iratfolyóméter anyagban a jog-, hely- és gazdaságtörténészek is.

A magánlevéltári iratok gyűjtését az osztály tulajdonképpen a Magyar Nemzeti Múzeum levéltári osztályától örökölte meg, amit 1934-ben – az 1934. VIII. tc. alapján – egyesítettek az Országos Levéltárral. Igaz ez a megállapítás akkor is, ha tudjuk, hogy az Országos Levéltár már megalakulása óta – az 1723. évi 45. törvénycikk alapján – gyűjtött magánlevéltári anyagot.¹

A Széchényi Ferenc alapította Nemzeti Múzeum kezdetől fogva gyűjtötte a kéziratokat – maga Széchényi mintegy 2000 kötetből álló kéziratgyűjteményt ajándékozott a Múzeumnak – ezért már 1848-ban a könyvtáron belül külön csoportot szerveztek, ami a „levél- és oklevelek tára” nevet viselte. A kéziratár megalakulását 1866-ra datálhatjuk, amikor külön állást is szerveztek a kézirat- és oklevélgyűjtemény részére. 1876-tól a családi levéltárak átvétele került az érdeklődés előterébe. A levéltári munkák elvégzésére a Könyvtár 1882-ben külön állást kapott, ettől az időtől kezdve külön növedéki naplót vezettek, és a családi levéltárak átvételéről visszamenőlegesen letéti naplót fektettek fel. A Múzeumi Levéltár az idők folyamán két nagy részre különült el: a családi letétekre és a múzeum tulajdonába került iratanyagra. Ez utóbbi egyrészt egy nagy évréndi sorozatból, az úgynevezett Törzsanyagból állott, másrészt az eredetileg a Törzsanyagból kialakított és a későbbiekben állandóan gyarapított gyűjteményekből. Ezek közé tartozott az 50 000 darabra tehető „1848-49-es

és emigrációs gyűjtemény” is, ami a Múzeumi Levéltár egyik súlyponti gyűjtési körébe tartozott, és maga is számos kisebb egységre bomlott, nem is számítva Kossuth Lajos torinói hagyatékát. De fontos kiemelni a céhiratokat – amelyek sajnos 1945-ben elpusztultak – továbbá a „címereslevelek és nemesi iratok” gyűjteményét. A családi levéltárak közül a múzeum csak a letétbe helyezett iratokat tartotta egyben, a tulajdonába került családi fondokat beosztották a Törzsanyag évréndjébe, vagy a már az előbb említett gyűjtemények egyikébe.²

A Nemzeti Múzeum könyvtárának, később annak levéltári osztályának iratgyarapodásáról a Magyar Könyvszemle hasábjain, általában évi két alkalommal rendszeresen beszámoltak a levéltári osztály – fent már említett, 1934. évi – Országos Levéltárhoz történt csatlolásáig. Felvetődhet a kérdés az olvasó részéről, hogy a MOL III. főosztálya gyarapodásának ismertetése hogyan kerül a Turulba. Engedjék meg, hogy idézzem a Turul 1927. évi 1. számának 28. oldaláról a szerkesztőség írását, amiben könnyű észrevenni a hasonlóságot a most megújuló Turul szándékaival, mert az akkori szöveg mostani céljainkkal nagy részben egybeesik: „Társaságunk a folyó évben fennállásának 45. évébe lép. Alapítása időben egybeesik az Országos Széchényi Könyvtár levéltári osztályának keletkezésével és e két tudományos esemény között félreismerhetetlen az összefüggés. Azokat, akik 45 év előtt Társaságunkat megalapították, épp a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára anyagának családtörténeti gazdasága vezette erre a gondolatra. E 45 év alatt Társaságunk szellemi, tudományos életének irányítói túlnyomó részben a Nemzeti Múzeum könyvtárának tisztviselői közül kerültek ki, és a folyóiratunkban megjelent tudományos dolgozatokhoz az anyagot nagyrészt szintén a Nemzeti Múzeum levéltára szolgáltatta, mely Társaságunkat különösen a középkori magyar címeres emlékek felkutatása és közzétételére irányuló törekvéseiben messzemenő támogatásban részesítette. Ez a szoros

¹ A magániratokat keletkeztető gazdasági szervek fondjait a MOL IV. főosztálya kezeli.

² A Magyar Nemzeti Múzeum történetére vonatkozóan összefoglalóan ld.: Bakács István: A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának története az Országos Levéltár keretében, 1934–1945. *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 33–84.

kapcsolat az évek hosszú során át Társaságunkat és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának levéltári osztályát elválaszthatatlanul összeforrasztotta és a köztudatban e két tudományos intézményt szinte azonos fogalomként tette. A levéltári osztálynak az utóbbi években bekövetkezett rohamos gyarapodása, kapcsolatban a könyvtár nagyarányú fejlődésével együtt járó helyszükével szükségessé tették a levéltári osztály megfelelő új elhelyezését. Az 1926. év folyamán a levéltári osztály átköltözött az Országos Levéltár budavári palotájába, melynek második emeletén nyert elhelyezést. Ez az átköltözés nem fogja megszüntetni az összeköttetést Társaságunk és a múzeumi levéltár között. Megemlékezve arról, hogy Társaságunk mennyit köszönhet a Nemzeti Múzeum könyvtára és levéltári osztálya támogatásának, még szorosabbá kívánjuk tenni a köztünk fennálló kapcsolatot. Ezt úgy véljük legjobban elérni, ha folyóiratunkban külön helyet adunk a levéltári osztály közleményeinek, melyek Társaságunk tagjait a nevezetesebb gyarapodásokkal, a tudományos szempontból jelentősebb szerzeményekkel megismertetik. Ezzel a külön rovattal a köztünk fennálló viszony erősítésén kívül leróni óhajtjuk hálánkat azon erkölcsi és tudományos támogatásért, melyben Társaságunkat a Nemzeti Múzeum könyvtára fennállásunk óta részesítette és azért az áldozatkészségért, mellyel a mai nehéz viszonyok között Társaságunk segítségére sietett.”

1927–1934 között párhuzamosan a Turulban és Magyar Könyvszemlében is található információkat a Múzeumi Levéltár gyarapodásával kapcsolatban. Említendő azonban, hogy a Turulban már ezt megelőzően is jelentek meg információk a múzeum levéltári osztályának gyarapodására vonatkozóan. Az újonnan – a címereslevelek 1902. évi katalógusának megjelenése után – beérkezett címeres leveleket igyekeztek röviden felsorolni. Az első ilyen természetű közlemény 1908-ban jelent meg a Turulban, ezt követték az 1909., 1912., és 1914. évi közlemények. 1927-ben a 1915–1927 közötti évek szerzeményeiről számoltak be. 1934-től kezdődően ellenben már csak a Turul számol be most már az Országos Levéltár magánlevéltári iratanyagának gyarapodásairól. Ezt a hagyományt azután a II. világháború sajnálatos módomban megtörte. Az Országos Levéltár részéről később történetek próbálkozások a magánlevéltári anyag – családi levéltárak és 1526 utáni gyűjtemények anyagának – gyarapodásának közzétételére a Levéltári Szemlében. Ezek azonban egyedi és sajnos nagyon rövid ideig tartó kísérletek voltak.³ A levéltári törvény (1995. évi LXVI. tv.) 17.§ (2) bek. j. pontja értelmében a Magyar Országos Levéltár feladata, hogy évente nyilvánosságra hozza a közlevéltárak előző évi iratgyarapodását. E rendelkezés végrehajtásaként az intézmény 1997-től kezdve minden évben közreadja valamennyi hazai közlevéltár iratgyarapodási jegyzékét. A jegyzékek pdf-formátumban már le-

tölthetők a levéltár közelmúltban megújult honlapjáról is (http://www.mol.gov.hu/kapcsolatok/magyarorszag_i_levelt_arak/kozleveltarak_iratgyarapodasa.html), ezenkívül a Levéltári Szemle aktuális számaiban is megjelentek.

Ennek ellenére a megújuló Turul eltökélt szándéka, hogy a régi hagyományokat felelevenítve – a levéltár és a Turul közötti, már korábban említett, és ma is meglévő kapcsolatokra alapozva – beszámoljon a magánlevéltári anyag bővüléséről. Miért érezzük ennek szükségességét? A Levéltári Szemlében és a MOL honlapján olvasható jegyzék egy egyszerű felsorolás. Ebből igencsak nehéz az iratok forrásértékét megítélni. Szükségesnek érezzük – az általunk fontosnak tartott irategyüttesekről – mélyebben is beszámolni. Az aktualitást szem előtt tartva szándékunk számonként, de legalább évente kétszer egy-egy új szerzeményt részletesen is ismertetni.

Sokáig gondolkodtunk azon, hogy az új szerzemények ismertetését melyik évnél is kezdjük, hiszen 1977 óta nagyon sok idő telt el. Természetesen a MOL jelentős magániratokkal bővült ebben az időszakban is. Mégis szerencsebb, ha jelen számunkban a III. főosztály 2009. évi gyarapodásáról számolunk be, nem kizárva, sőt megengedve, hogy később, az elmúlt 40 év kevésbé ismert szerzeményeiből is csemegézzünk majd.

Számadatszerűen 2009-ben több mint 10,3 iratfolyóméterrel bővült az osztály anyaga, melynek döntő részét a családi illetve személyi fondok között helyeztük el. Értékes szerzemény volt egy, az Apponyi családra vonatkozó 19–20. századi fénykép- és kiadványgyűjtemény. Ennek legérdekesebb részei közé tartozik egy fényképalbum 166 darab fekete–fehér fotóval, döntően a Pressbaum Szent Szív (Bécs közelében) lánynevelő intézetből, továbbá 41 darab családi fotó az Apponyi és rokon Seherr-Thoss családról, közte Apponyi Antal, Apponyi Geraldine későbbi albán királyné, Apponyi Teréz és más családtagok képeivel. A gyűjteményt a Károlyi család fotó levéltárában, a Károlyi család egyetemét érintő iratok IV. sorozatába helyeztük el (jelzete: P 380 IV. 1–7. tétel).

A P 732 jelzetű fondba, a Jánosdeák család iratainak kiegészítéseként vásároltunk 0,11 ifm anyagot. A 1732–1939 évköri iratanyagból kiemelkedik Jánosdeák András (1810. Csoltó–1856. november 12. Rimaszombat) személyes és hivatali iratai. A Draskóczy, Andrassy, Coburg családok, a Rimamurányi Vasmű Egyesület alkalmazásában állt ügyvédként. Külön említendők kézzel írt, magyar nyelvű napló feljegyzései 1835–1836, 1836–1841 és 1841–1855 közötti évekből, melyek jelentős köztörténeti forrásnak tekinthetők, a reformkori Gömör vármegye hivatali, társadalmi életére, országgyűlésekre vonatkozó adatokkal.

Ajándékként kaptuk a Tisza Kálmánhoz és feleségéhez, Dégenfeld Ilonához írt leveleket (1865–1933), melyeket a Tisza család fondjának (P 1462) kiegészítéseként helyeztük el.

A Zsakó család (P 1937) anyagának kiegészítéseként megvásárolt iratok közül kiemelkedik Zsakó Andor *A háborús világ eseményei* címmel írt egykorú (1939–1943) feljegyzései (0,15 ifm).

³ Bakács István: Az Országos Levéltár III. osztályának 1969. évi gyarapodásáról. *Levéltári Szemle*, 20. (1970) 440–442.; Pap Gáborné: Az Országos Levéltár III. osztályának 1971–72. évi gyarapodásáról. *Levéltári Szemle*, 23. (1973) 336–339.; Pap Gáborné: Az Országos Levéltár III. osztályának iratgyarapodása 1973–1977-ig. *Levéltári Szemle*, 28. (1978) 3. szám. 803–818.

Jelentős forrásértékkel bíró vétel volt I. Ferdinánd király 1548. január 29-i oklevele Perényi Péter szabadulásának feltételeiről. Perényi Péter bonyolult személyiségével, Mohács utáni korszakra gyakorolt pozitívna vagy negatívna ítélt hatásával számos tanulmány foglalkozik a 19. századtól kezdve. Perényi Péter életpályájának talán legismertebb, tragikus, befejező szakaszára vonatkozó eredeti oklevél,⁴ az ítélet nélkül már hat éve raboskodó politikai fogoly szabadulásának igen szigorú feltételeit határozza meg részletesen. Különös tragédia, hogy a fogoly kiszabadulása után négy hónappal meghalt.

A személyi fondok illetve hagyatékok is jelentős mennyiségű iratanyaggal gyarapodtak.

Közöttük kiemelendő Varga János, a MOL volt főigazgatójának 3,48 ifm irathagyatéka (jelzete: P 2254). Benkő Zoltán volt recski elítélt 1956-ban Münchenbe távozott. 1907–2005 közötti 1,56 ifm terjedelmű fondjának fontos részét képezi a külföldi magyar emigrációval folytatott levelezése, továbbá jelentősek még a Recski Szövetség és Recski Nemzeti Emlékpark Alapítvány létrehozásával, működésével kapcsolatos dokumentumok (jelzete: P 2258).

Fára József (1884. december 2. Gyulafehérvár–1958. július 12. Budapest), Zala megyei (1917–1938), később Pest megyei főlevéltárnok (1938–1950), majd a Levéltárak Országos Központja osztályvezető-helyettese (1950–1953) hagyatékának (jelzete: P 2259, évköre: 1559–1956, terjedelme: 0,48 ifm) nagyobb hányadát a történeti Zala megye hely- és művelődéstörténetére vonatkozó adatgyűjtés, feljegyzések és kéziratok képezik. Az eredeti iratok részint erdélyi gyűjtésből származnak.

Ajándékként jutottunk hozzá Spira György irathagyatékához (jelzete: P 2265, évköre 1935–2007, terjedelme: 2,5 ifm.), melyben döntően a történész levelezése található.

Az 1526 utáni gyűjtemény több értékes darabbal bővült az elmúlt esztendőben is. Ezek szinte darabszinten megtalálhatók a MOL honlapján, a már korábban ismertetett helyen. Ezek közül csak egyet emelnék ki, mégpedig a Lévai Hegyközség jegyzőkönyvét. A kötet hely- és társadalomtörténeti szempontból elsőrendű forrás. Az adatok gazdagsága családtörténeti szempontból sem utolsó, az irat évköre pedig (1670–1705) politikatörténetileg is nagyon érdekessé teszi a forrást. Az irat sajnos hiányos: a 78–129. oldalakon hiányoznak az 1682–1698 közötti évek. A hegyközségi jegyzőkönyv, főként ebből az időszakból ritka forrástípus. Elhelyezésére az R 314 – Városi iratgyűjtemény című fondban került sor.

A Családi iratok és gyűjtemények főosztálya az elmúlt 40 évben is átlag 10–50 iratfolyóméter anyaggal gazdagodott. Ezek között szép számmal akadtak igen értékesek, amelyekhez vásárlás révén jutottunk, de hálás köszönettel gondolunk azokra a magánszemélyekre, akik önzetlenül felajánlották családjuk iratait a levéltárnak – mert a levéltár szűkös anyagi lehetőségei miatt iratvásárlásra csak pályázati forrásból nyílik lehetőség –, amelyek így megmenekültek szétszóródástól és a kutatók számára is elérhetővé váltak.

Kisebbségi részben letétek révén is gyarapszik az osztály iratanyaga, melynek során – a tulajdonos tulajdonjogát tiszteletben tartva – szintén hozzáférhetővé válnak a kutatás számára.

⁴ A oklevél szövege másolatban ismert volt, de az eredetiről nem tudott a szakma sem.